

Tadjibayeva Maxsuda Rustamjonovna

Toshkent davlat yuridik universiteti “Biznes huquqi” kafedrasida katta o‘qituvchisi,

O‘ZBEKISTONDA INSOFSIZ RAQOBAT SHAKLLARIDAN BIRI SIFATIDA BOZORGA KIRISHGA TO‘SQINLIK QILISH

Tadjibayeva Maxsuda Rustamjonovna

*Tashkent State University of law, senior lecturer of Department of entrepreneurship law
(business law).*

BARRIERS TO ENTRY MARKET AS A FORM OF UNFAIR COMPETITION IN UZBEKISTAN

Таджибаева Максуда Рустамжоновна

*Ташкентский государственный юридический университет, старший
преподаватель кафедры предпринимательского права (бизнес право)*

ВОСПРЕпятСТВОВАНИЕ ВХОЖДЕНИЮ НА РЫНОК КАК ОДНА ИЗ ФОРМ НЕДОБРОСОВЕЩНОЙ КОНКУРЕНЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

O‘zbekiston Respublikasi “Raqobat to‘g‘risida”gi qonuniga ko‘ra, insofsiz raqobat qonunchilikning boshqa sohalarida, xususan, intellektual mulkni huquqiy tartibga solish, iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish va boshqalar sohasidagi ma‘lum bo‘lgan huquqbuzarlik turlarining ko‘pchiligida nazarda tutilgan harakat sifatida tan olinadi. Amaliyotda insofsiz raqobat shakllari juda xilma-xildir, shuning uchun bunday huquqbuzarliklarning aniq ro‘yxatini aniqlab bo‘lmaydi. Shu munosabat bilan insofsiz raqobat to‘g‘risidagi qonun hujjatlarida boshqa qonun hujjatlarining tegishli qoidalarini takrorlash mumkin emas va noto‘g‘ri.

Insofsiz raqobatning raqobat huquqi obyekti hamda savdo munosabatlarida amalga oshiriladigan insofsiz raqobat usuli sifatida tovar yoki moliya bozoriga boshqa xo‘jalik yurituvchi subyektning kirishiga to‘siq qo‘yish shakli O‘zbekiston Respublikasi Raqobat to‘g‘risidagi qonunining 13-moddasi 1-qism 3-xatboshisida keltirilgan. Qonunda bozorga kirishga to‘sqinlik qilish ham insofsiz raqobat harakati sifatida ko‘rsatilgan bo‘lib, aslida, bu holat rivojlangan davlatlar (AQSH, Germaniya, Yaponiya) qonunchiligida insofsiz raqobat ko‘rinishi emas, balki belgisi sifatida namoyon bo‘ladi. Bozorga kirishga to‘sqinlik qilish holati insofsiz raqobat belgisi sifatida bozorda o‘z kuchini ko‘rsatish – Market power ichida mujassamlashtirilgan bo‘lib, bunda bir korxona narxlarni oshirish, iste‘molchilar uchun mahsulot yoki xizmat sifatini pasaytirish yoki tadbirkorlarning kirishiga to‘sqinlik qilish uchun o‘zining bozorda o‘z kuchini ko‘rsatishdan foydalanib insofsiz raqobatni amalga oshirishi mumkin.

Tovar yoki moliya bozoriga boshqa xo‘jalik yurituvchi subyektning kirishiga to‘siq qo‘yish to‘g‘risidagi taqiq imperativ norma bo‘lishiga qaramay, ma‘lum bir vaziyat uchun xos emas, umumiy ma‘noga ega. Shu sababdan ham uning tartibga solish mexanizmi mavhumligicha qoladi. Monopoliyaga qarshi kurashish qo‘mitasining 2021-yilga qadar ko‘rilgan ishlarida ham bu norma orqali tartibga solish holati uchramaydi. Bundan tashqari, ushbu norma raqobatga zid boshqa harakatlardan farqli o‘laroq yetarlicha yaxshi yoritilmagan. Xususan, bozorga kirishga to‘sqinlik qiluvchi insofsiz raqobatlar qanday shaklda amalga oshirilishi ko‘rsatilmagan. Savdo munosabatlaridagi insofsiz raqobat (Unfair trade practices) ning mamlakatimiz amaliyotida uchraydigan, lekin insofsiz raqobat sifatida tartibga solinmaydigan shakllariga:

- bozorni hududlarga bo‘lib undagi iste‘molchilarni bo‘lib olish yoki tovar turi bo‘yicha bozorlarga bo‘lib olish;

- raqobatchining bozorga kirishiga to‘sqinlik qiluvchi insofsiz usullarni qo‘llash;

- tovar yoki xizmatlarni xarid qilishda iste‘molchilarni majburlash;

- mutlaq dilerlik kelishuvi kabilarni misol qilib keltirish mumkin.

Shu o‘rinda haqli savollar tug‘iladi. O‘zbekiston Respublikasida savdo munosabatlari qay tarzda tartibga solingan? O‘zbekistonda savdo qoidalarini buzish bilan savdo munosabatlaridagi insofsiz raqobat – insofsiz savdo amaliyoti bu bir xil tushunchami? Nima uchun savdo qoidalarini buzish raqobat huquqi instituti sifatida ko‘rilmaydi? Nima uchun savdo qoidalarini buzishda insofsiz raqobatga oid qoidalar mavjud emas?

O‘zbekiston Respublikasidagi savdo munosabatlari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining O‘zbekiston Respublikasida Chakana savdo qoidalarini hamda O‘zbekiston Respublikasida umumiy ovqatlanish mahsulotlarini (xizmatlarini) ishlab chiqarish va sotish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risidagi 2003-yil 15-fevraldagi Qarorining 1-ilovasi O‘zbekiston Respublikasida chakana savdo qoidalari orqali tartibga solinadi.

O‘zbekiston Respublikasida “Chakana savdo qoidalari” ga oid Nizom bilan savdo qoidalarining asosan texnik masalalari tartibga solinadi. Insofsiz raqobat qoidalari deyarli yo‘q. Yuqorida sanab o‘tilgan huquqbuzarliklarning ayrim shakllari:

- narxlarni asossiz ravishda oshirish;

- iste‘molchilarga yetkazib berish yoki ularga xizmat ko‘rsatishni rad etish (tovarlar, mahsulotlarni noto‘g‘ri o‘lchash, noto‘g‘ri tortish yoki xizmatlar ko‘rsatmaslik; xaridorga tovarning sifati, butligi, o‘lchami, og‘irligini tekshirish imkoniyati yaratishdan bosh tortish; xaridorga uzoq muddat foydalaniladigan sifati yomon tovarni ta‘mirlash yoki almashtirish davrida yaxshi sifatli ana shunday tovarni berishdan bosh tortish; sifatsiz, but bo‘lmagan tovarlarni, kulinariya buyumlarini va atayin nostandart mahsulotlarni sotish, shuningdek, xaridorga sotilgan sifatsiz, but bo‘lmagan tovarni almashtirib berishdan yoki pullarni qaytarib berishdan bosh tortish);

– tovar nomi, ishlab chiqaruvchining kelib chiqishi yoki joylashgan joyi haqida ma’lumotsiz mahsulotni sotish (ishlab chiqarish markasida yoki tovar belgisida tayyorlovchining nomi va joylashgan o’rni to’g’risidagi ma’lumotlar ko’rsatilmagan tovarlarni sotish) kabilar savdo munosabatlaridagi insofsiz raqobat – insofsiz savdo amaliyoti sifatida qaralishi mumkin.

Bu, shuni ko’rsatadiki, O’zbekistonda yuqoridagi xatti-harakatlar, asosan, raqobat to’g’risidagi qonun hujjatlari bilan emas, balki unga bo’ysunuvchi qoidalarni buzish sifatida baholanadi. Shunday qilib, insofsiz raqobatning asosiy shakllari, ayniqsa, insofsiz savdo amaliyoti qonuniy tartibga rioya qilmaslikdan kelib chiqishi mumkin. O’zbekiston Raqobat qonunchiligidagi “insofsizlik” masalalari chakana savdo qoidalariga oid hujjatlarida mustahkamlangan. Bu normativ-huquqiy hujjat biroz bahsli. Chunki insofsiz savdo amaliyotiga oid masalalar O’zbekiston Respublikasining “Raqobat to’g’risida”gi qonunining 13-moddasida sanab o’tilgan insofsiz raqobat harakatlari deb e’tirof etilgan bo’lsa-da, asosan, “Chakana savdo qoidalariga”gi nizomda nazarda tutilgan.

Raqobat qonunchiligidagi muammo sifatida “Chakana savdo qoidalariga”gi nizom raqobat huquqi instituti sifatida ko’rilmaydi. O’zbekistonda savdo qoidalarini buzish bilan savdo munosabatlaridagi insofsiz raqobat – insofsiz savdo amaliyoti bir xil tushuncha emas.

O’zbekiston Respublikasi Raqobat to’g’risidagi qonunida insofsiz raqobatning xalqaro miqyosda insofsiz savdo amaliyoti deb nomlanuvchi ayrim shakllariga keltirilgan. Insofsiz raqobatning shakllari bo’yicha qonunga kiritilgan ma’lumotlar miqdorini esa amaliyotda uchrayotgan raqobatga oid muammolarni hal qilish maqsadida ham sezilarli darajada oshirilishi lozim.

Bu borada rivojlangan mamlakatlar tajribasida bunday yondashuvni to’g’ri deb hisoblaydi. Masalan, AQSh Federal Savdo Komissiyasining ma’lumotlariga ko’ra, savdo sohasida 400 ga yaqin insofsiz raqobat amaliyoti mavjud. Bu borada Germaniya tajribasi ham qiziq. Germaniyadagi raqobat qonuni (Wettbewerbsrecht) ikkita asosiy qonun hujjatlariga asoslanadi – Raqobatni cheklashga qarshi qonun (Gesetz gegen (GWB) va Insofsiz raqobatga qarshi qonun (Gesetz gegen unlauteren Wettbewerb). 7-iyul 2004-yilda Insofsiz raqobatga qarshi qonunning yangi tahriri qabul qilindi. Buning natijasi o’laroq, uning yangi tahririda o’n beshta alohida tur ushbu beshta asosiy shakl doirasida birlashtirildi: insofsiz savdo amaliyoti; chalg’ituvchi tijorat xatti-harakatlari; harakatsizlik bilan chalg’itish amaliyoti; insofsiz qiyosiy reklama; bozor ishtirokchilarining qabul qilinishi mumkin bo’lmagan yuki.

Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun “Tovar belgilari, tovar nomlari va insofsiz raqobat aktlari” bo’yicha namunaviy qonunga muvofiq, 12 turdagi insofsiz raqobat harakatlari nazarda tutilgan bo’lib, ularning ichida raqobat huquqi obyektlari bo’lgan quyidagi insofsiz raqobat shakllari mavjud:

– raqobatchilarning xaridorlarini pora berish orqali ularni mijozlar sifatida jalb qilish va kelajakdagi minnatdorchiligini saqlab qolishga qaratilgan harakatlar;

– raqobatga qarshi kurashish yoki oldini olish uchun boshqa firma savdosini boykot qilish;

– damping, ya’ni o’z mahsulotlarini raqobatga qarshi kurashish yoki uni bostirish niyatida sotish;

– iste’molchiga mahsulotni juda foydali shartlar asosida sotib olish imkoniyati berilganligi haqidagi taassurot yaratish, aslida bunday bo’lmasa ham;

– raqobatchilar tomonidan tuzilgan shartnomalar buzilishini rag’batlantirish;

– raqobatchilarning mahsulotlari yoki xizmatlari bilan taqqoslanadigan reklamalarni chiqarish;

– raqobatga bevosita aloqador bo’lmagan huquqiy qoidalarni buzish, bunday buzilish raqobatchilardan ustunlikka erishishga imkon beradi.

Ushbu shakllar tavsiyaviy xarakterda bo’lib ayrim mamlakatlar raqobat qonunchiligida u yoki bu ko’rinishlarda uchraydi. Lekin bu shakllar amaliyotda Insofsiz raqobat deb hisoblash mumkin bo’lgan shakllarning barchasini qamrab olmagan.

Insofsiz raqobatning raqobat huquqi obyekti hisoblangan quyida ko’rsatilgan shakllari esa xorijiy mamlakatlar tajribasida ko’p yillar davomida qo’llanilib kelinmoqda. Xususan:

– tadbirkorning o’z mijozlarini kamsitishga raqobatchi tomonidan majburlash, xodimga, yetkazib beruvchining mansabdor shaxsiga uning xaridori (buyurtmachisi)ning raqobatchisi tomonidan bunday xaridor (buyurtmachi) bilan shartnomani bajarmaslik yoki tuzmaslik maqsadida pora berish;

– xodimga, xaridorning (buyurtmachining) mansabdor shaxsiga uning yetkazib beruvchisi raqobatchisi tomonidan bunday yetkazib beruvchi bilan shartnomani bajarmaslik yoki tuzmaslik maqsadida pora berish;

– xodimga, xaridorning (buyurtmachining) mansabdor shaxsiga uning yetkazib beruvchisi raqobatchisi tomonidan bunday yetkazib beruvchi bilan shartnomani bajarmaslik yoki tuzmaslik maqsadida pora berish;

– davlat hokimiyati organining qarori bilan tasdiqlangan amaldagi qonun hujjatlari normalarini buzish orqali raqobatda noqonuniy afzalliklarga erishish;

– raqobatchining biznesiga aralashish, raqobatchining tijorat faoliyatini qasddan buzish, to’xtatish va noqonuniy yo’llar bilan tugatish;

– o’z xizmat vazifalarini bajarmaslikka undash maqsadida raqib xodimlariga noqonuniy vositalar orqali ta’sir ko’rsatish;

– raqobatchining biznes aloqalarini bekor qilish yoki bunday aloqalarni o’rnatishga to’sqinlik qilish maqsadida bozorning boshqa subyektlariga asossiz murojaatlar;

– tovarlarning maqsadga muvofiqligi yoki unga qo’yiladigan talablar o’rtasidagi nomuvofiqlikni yashirish;

– raqobatni cheklash maqsadida muayyan turdagi mahsulotni tegishli bozorda raqobat sharoitidan past yoki tannarxdan past narxlarda sotishni ataylab amalga oshirish.

Yuqoridagi shakllarni milliy qonunchilikda insofsiz raqobatni tartibga solish bo’yicha tuzatishlar ishlab chiqishda, shuningdek, bir qator boshqa masalalarni, xususan, savdo masalalariga oid insofsiz raqobatni tartibga soluvchi normativ huquqiy hujjatlarda hal qilinishi lozim.